

הרב ש. י. זווין

נרחשת אשר רחש לבי דברים טובים ונימוקים, שאלות ותשובות וחדושים בענינים עמוקים, בסוגיות הש"ס והפוסקים. מאתי חנוך העניך אייגעש מוילנא. חלק ראשון, רובו על ענינים מחלקי אורח־חיים ויורה־דעה. חלק שני, רובו על ענינים מחלקי אבן־העזר וחושן־משפט. בילגורייא חרצ"ה. 2^ה 250 ועוד 250 עמודים.

בגוהג שבעולמנו מרקדק, מליץ ו"חוקר"־משכיל מהדור הישן ואפילו אם עמד בשתי רגליו על בסיס היה"ד ות החרדית, הרי הוא עלול להיות בנו של גאון בישראל, אבל לא אביו. בניו לרוב הם מן ה"מתקדמים" ביותר. יוצא מן הכלל הוא המחבר שלפנינו. עוד בשחרית ימיו נתפרסם לאחד מגדולי התורה שבדור וזוכני תלמידיו חכמים כל מה שהזקין הלך וגדל יותר ויותר בתורת גאון בתורה, — והוא בנו של אחד המדקדים ה"חוקרים", הידוע בכינויו המליצי "שר בן זייל העדולמי".

האם יש איזה קשר ויחס בין ספריו של האב לאלה של הבן? דומה, לא כלום. מה ענין "מסילת עדה כובט", למשל, של העדולמי, שמטרתו "לפרוש שלמת אור בכמה מאמרי אגדה אחרי הוכבט מהם ההוייה החופפת עליהם בשטחיותם החיצוני" לספר שלפנינו העוסק בהוויות דאביי ורבא ובמחלוקת הרמב"ם והראב"ד?

ואף־על־פי־כן, אי־שם, בפרט זה או אחר, ניכרת השפעת האב על הבן. כשבא, למשל, המחבר, מתוך ביאור דברי הרמב"ם בתלכות עדות, להוכיח בראיות נכונות, שיש הבדל בין הב"י טוי "נהרגין" ל"נסקלין", שהראשון משמעו גם מיתה בכז, כלומר: חיוב מיתה, ולאוד דווקא מיתה בפועל, ואילו "נסקלין" פירושו סקילה ממש, הריהו מתבל הבדל זה בדברים אלה: "בעלי ההגיון ומחקרי הלשון יביעו אומר: כל מקום שהמדבר צריך לחזק הפעולה לאמץ ולאמת הדברים בפועל ממש אז ישתמש במלים מורות על פרטי הענין

ואופן הדבר בדיוק היטב כדי להורות שנתקיים הענין בפועל ממש... אבל כשמדבר במלים מונחות על הענין בכללו אבל אינם מפרשים איכות ואור פן המעשה בפרוטרוט ובדיוק, אז במש"ע לשונו לא בפועל ממש דווקא כי"אם גם בכוח" (חלק א', עמוד 221). בהסבר זה אנו שומעים הד־קולו של אבא.

צלי־צלו של חינוך בית־אבא יש לר"א חתום בתשובתו על ה"ורעונים הנקראים "ראזון" אם מותר לעשות מהם שמנים לפסח" (חלק א', סימן ג'), שעד שהוא בא לדון בענין מצד ההלכתי שבדבר הריהו עוסק מקודם בחקירה איזה שם יש לרעונים אלו במשנה וב"תלמוד, ובצדק הוא מוכיח, שמין זה, אף על פי שבגרמנית שמו "זאנענבלו" מע" ומעין זה גם ברוסית, על־שם שתבניתו ומראהו דומה לשמש, בכל זאת איננו אותו המין הגקרא במשנה "שומשמין". לא צדק אמנם המחבר ב"הוכחותיו", שמין זה הוא הנקרא במשנה בשם "שושנת המלך", על יסוד שמפרשי המשנה תרגמו "ראזען", אם כי מצא "סמך" לדבריו מהירושלמי, שמפרש ש"שושנת המלך" הוא "קריג"־טון", ובבבלי (עבודה־זרה) אמרו: "מאי נקלט? קורייטי", ו"נקלס" זה, שבל־שון רומית (Nechues,) משמעו גר־עין,ה וא־הוא לדעתו המין הנדון, שכן כולו מלא גרעינים. נסתבך כאן המ"חבר במקצוע שאינו שלו. חוקרי הל־שון קאהוט, לאב ועוד מוכיחים, ששירת המלך הוא הפרח Anemone, וקוריטי הוא מין תמרה (Kariota), ושניהם אינם ענין איפוא לה"שמש"־יות". אבל מה שמעניין אותנו כאן הוא עצם הדיון של גאון בתורה ב"שאלה ותשובה" על יסוד השוואות והשמות שבתלמוד לאלה שבשפות גרמנית ורו־מית.

על חשבון ירושת־אבות אולי יש לזקוף גם חוש־הבקורת הדק, שחונן בו המחבר, חוש־בקורת זה כשהוא מצטרף למידת הגדלות בתורה של המחבר הריהו מפענח לפעמים דברים

מן הספרות התלמודית

סתומים, שלא מבקרים בלבד ולא גאור־נים בלבד, עלולים לרלות את צפונ־תיהם. דוגמה מאלפת: בדיון אחד של ה"רו"ה בהשגותיו לספר "בעל הנפש" להראב"ד נמצאים דברים מוזרים, שאין להם כל הבנה לא מצד עצמם ולא מצד התאמתם להענין הנידון: "...דהא ז' להטומאה מלידתה..." המלים "ז' להטומאה" אין להן כל מובן. המ"חבר, מתוך סוגיה אחת ב"מנחות", מוכיח, שהיה כתוב "שבעה (שי"ן ש"מאלית וקמוצה) לה טומאה" (ביטוי תלמודי המתאים מאד לנידונו של ה"רו"ה) והמעתיק או המדפיס טעה וקרא "שבעה" (שי"ן ימנית וחזקה) ולשם קיצור כתב ז'. וכך יצא לו "ז' להטומאה" (חלק א', סימן ל"ב). הגהה חריפה זאת אין ספק, שהיא אמיתית בתחלט. אבל לגלותה דרוש כשרון מיוחד, שמעטים הזוכים לו.

קיום ושרטוטים אלו — חקר־לשון, שפות זרות וחוש־בקורת — אמנם אפ"ינינים הם, אבל לא הם הקובעים את פרצופו הכללי של המחבר, עד כמה שזה משתקף בספר שלפנינו. בכל אופן: לא הם, שהקנו לו להספר שם ופרסום בתוגי לומד־תורה.

במה כוחו העיקרי של הספר? אולי בניתוחים והגדרות ישיבותיים? לאו. המחבר בעצמו מעיד על כך בהקדמתו: "...בזמננו נשתנו הרבה דרכי הלימוד בתלמוד תורתנו הקדושה, שסגנון סב"דחם ואופן הבנתם פלסו להם נתיב בבתי מדרש התורה והתלמוד, וביחוד בבתי הישיבות בדורנו. ואני, כאשר כל ימי גודלתי בין חכמי בהמ"ד הישן, והורע אשר זרעו על תלמי לבבי וסג"בזן הלמוד אשר קלטתי במוחי עשו פרי למינם, מעין שופרם וטעמם... בבואי היום להפיץ מעינותי חוצה ולחת מהל"כים לילדי רוחי אלה... ואירא כי עירום אנכי מכחנות האור וההגיון בתלמוד פאלה אשר חדשים מקרוב באו..." ועל כן הוא פותח בתפילה מיוחדת במיתה: "יהא רעוא דאימא מילתא דתתקבל גם אצל המעיניים הלומדים בזמננו".

ובכן: אולי פלפולים והמצאות חי"דודיים? קירוב רחוקים בזרוע על־ידי "לשיטתות" מלאכותיות? לאו. סממני־מרקחת כאלה אינם עלולים בזמננו לחבב ספר על קהל הלומדים, ואם תפילתו הנזכרת של המחבר לא היתה תפילת שוא, סימן, שרחוק הוא מדרכים של "חיבור כותל בכותל".

רעננות, היקף ובקיאות — שלוש אלה מהווים הקווים העיקריים של קלטתר פני ספריו ה"מרחשת". רעננות הטברות, שלחלוחית של חיים־שבהן מרטיבה בטל־תורה גם את הענינים הנידונים וגם את הלומד־המעין. לא סברות כמושות, צמוקות ויבשות, בחי"נת "ויש לישב בדוחק", אף לא סברות, שכבר דשו בהן רבים, בחינת שיגרה ונוסח. ואין החידוש מתכווץ ומצטמצם בו בעצמו, אלא מתפשט עד כדי היקף שלם של כל הסוגיה או הסוגיות הע"סוקות בענין על שיטות־הראשונים. ומצורף להחידוש גם בקיאותו של המ"חבר, המוסיפה או סיוע וחיוזק או ראיה והוכחה להסברת החידוש. אין הוא מרבה בציטאטות בקיאותיות להב"היל את הרואים, אבל כל ציון בקיאו־תי קולע היטב אל הנקודה ואל המט"רה: לבסס את חידושו.

לפרקים הציטאטה הבקיאותית מש"משת להמחבר לראיה באופן ישר לה"שאלה" הנידונית. לא סברא ולא חי"דוש אשר על פיהם אפשר לפשוט את הספק, אלא ראיה ישרה, בלתי־אמצ"עית. רבי יצחק־אלחנן מקובנה ז"ל, למשל, דן באחת מתשובותיו אם יש להתיר עגונה על יסוד הכרת הנפטר לפי תמונתו הפוטוגראפית. המחבר מביא את דברי רבי יצחק־אלחנן וכאי"ל לו דרך־אגב הוא מעיר על ראיה יפה מסנהדרין (דף ס"ג ב'), שגם הבעל־חיים מכירים את האדם לפי תמונתו המצוירת, כל־שכן אדם שכח הכרתו חזק יותר (חלק ב', סימן ו'), יש, אגב, להעיר, שבענין זה דנו גם הנצי"ב בספ"רו "משיב דבר", רבי איסר־זלמן מלצר ב"יגדיל תורה" הסלוצקאי, ועוד אח"רונים, ואף אחד מהם לא עמד על ההע"רה מסנהדרין.

יתר על כן: לא ראיה בקיאותית הוא מביא. אלא עצם הענין הנידון הוא מושיט לנו בקנה. כתוב הדר הוא מפורש במקום פלוני, שמא תאמר: אפ"כן "מאי־קא־משמע־לן"? אולי הי"תה זאת שאלה במקרה, שהמחבר בעצ"מו מעורר את הספק, אבל כשהספק נתעורר על־ידי גדולים שקדמו להמ"חבר והם לא הביאו את המקור המפור"רש, הרי שיש בגילוי מקור כזה משום הפתעה. ה"מחנה אפרים" (אחד מספריו הספרדיים האיטרטיטיים ביותר בחוגי הלומדים האשכנזים), למשל, נסתפק בדיון אחד מדיני ממונות, בא המחבר ומראה, שהדבר מבואר בפירוש בתור"ספתא בבא־קמא (חלק ג', סימן ל"ב), אין המחבר מסתפק אמנם במקור המ"פורש בלבד והריהו מוסיף גם הסבר מדעתו וגם ראיה מהרמב"ם. אלא שכשהגיע למקור זה של התוספתא העמיד דגש חזק: "ותמנהי על הרב מחנה אפרים ז"ל אשר כל רו לא אניס ליה איך געלם ממנו התוספתא". הנושאים של הספר יש לחלק לשלו"שה סוגים: א) שאלות ותשובות להל"כה למעשה; ב) תשובות להלכה, אבל לא למעשה; בדיני קדשים, עבודה וקרבנות וכיוצא בהן; ג) באורי סוג"יות וענינים שונים בתלמוד. דרכו של המחבר אחת היא בכל הסוגים הנז"כרים: מברר את הענין לכל היקפו

ותכלתו, שיהיה כתוב "שבעה (שי"ן ש"מאלית וקמוצה) לה טומאה" (ביטוי תלמודי המתאים מאד לנידונו של ה"רו"ה) והמעתיק או המדפיס טעה וקרא "שבעה" (שי"ן ימנית וחזקה) ולשם קיצור כתב ז'. וכך יצא לו "ז' להטומאה" (חלק א', סימן ל"ב). הגהה חריפה זאת אין ספק, שהיא אמיתית בתחלט. אבל לגלותה דרוש כשרון מיוחד, שמעטים הזוכים לו.

במה כוחו העיקרי של הספר? אולי בניתוחים והגדרות ישיבותיים? לאו. המחבר בעצמו מעיד על כך בהקדמתו: "...בזמננו נשתנו הרבה דרכי הלימוד בתלמוד תורתנו הקדושה, שסגנון סב"דחם ואופן הבנתם פלסו להם נתיב בבתי מדרש התורה והתלמוד, וביחוד בבתי הישיבות בדורנו. ואני, כאשר כל ימי גודלתי בין חכמי בהמ"ד הישן, והורע אשר זרעו על תלמי לבבי וסג"בזן הלמוד אשר קלטתי במוחי עשו פרי למינם, מעין שופרם וטעמם... בבואי היום להפיץ מעינותי חוצה ולחת מהל"כים לילדי רוחי אלה... ואירא כי עירום אנכי מכחנות האור וההגיון בתלמוד פאלה אשר חדשים מקרוב באו..." ועל כן הוא פותח בתפילה מיוחדת במיתה: "יהא רעוא דאימא מילתא דתתקבל גם אצל המעיניים הלומדים בזמננו".

ובכן: אולי פלפולים והמצאות חי"דודיים? קירוב רחוקים בזרוע על־ידי "לשיטתות" מלאכותיות? לאו. סממני־מרקחת כאלה אינם עלולים בזמננו לחבב ספר על קהל הלומדים, ואם תפילתו הנזכרת של המחבר לא היתה תפילת שוא, סימן, שרחוק הוא מדרכים של "חיבור כותל בכותל". רעננות, היקף ובקיאות — שלוש אלה מהווים הקווים העיקריים של קלטתר פני ספריו ה"מרחשת". רעננות הטברות, שלחלוחית של חיים־שבהן מרטיבה בטל־תורה גם את הענינים הנידונים וגם את הלומד־המעין. לא סברות כמושות, צמוקות ויבשות, בחי"נת "ויש לישב בדוחק", אף לא סברות, שכבר דשו בהן רבים, בחינת שיגרה ונוסח. ואין החידוש מתכווץ ומצטמצם בו בעצמו, אלא מתפשט עד כדי היקף שלם של כל הסוגיה או הסוגיות הע"סוקות בענין על שיטות־הראשונים. ומצורף להחידוש גם בקיאותו של המ"חבר, המוסיפה או סיוע וחיוזק או ראיה והוכחה להסברת החידוש. אין הוא מרבה בציטאטות בקיאותיות להב"היל את הרואים, אבל כל ציון בקיאו־תי קולע היטב אל הנקודה ואל המט"רה: לבסס את חידושו.

ולכל עמק, אלא שבתשובות המעש"יות הוא, כפי שטבע הדברים מחייב, עוסק נוסף לזה גם בבירור הדבר מצדו המציאותי־העובדתי. בקו אפיני אחד יש אמנם להרגיש הבדל בין השאלות ותשובות למעשה לאלה שאינן נוגעות למעשה. מיראי הוראה הוא המחבר בכל הנוגע למעשה ותקיף בדעתו בחידושים, שאינם אלא אקדימיים בל"בד. דוגמת לענוותנותו, או יראתו בהוראה למעשה: נשאל על ספק בכור (לדיק: ספק ולא וודאי; ההבדל בי"ניהם להלכה גדול) אחד והמחבר מצא בו טענה נימוקי היתר, שגם כל אחד מהם כשהוא לעצמו כדאי לסמוך עליו ולבסוף, אחרי שפרט וביסס אחד לאחת את כל ששת הנימוקים, הצריך בש"ביל "לצאת ידי חשש" גם להטיל בו מום על־ידי נכרי. ולא נתקררה דעתו עד שהוסיף "והנני מבקשו שלא יסמוך על דברי אלה רק אחרי שימצאם כי הם נכונים לדנא או אצטרף גם אנכי..." (חלק א', סימן מ"ז). ולעומת זה בצעדים מאושרים ובטוחים הוא טולל את דרכו בחידושים־ביאורים. אנו פוגשים כמה פעמים שני גדולים המחזשים דבר אחד ומתוך נקודת־מוצא אחת הם באים — לידי תוצאות הפוכות. כיצד? האחד את הוא מוצא, שבסברא שחידש תתישב קושיות התוספת או מי מהראשונים האחרים, הריהו רואה דרך ביסוס וחיוזק לסב"דתו, והשני מכיון שנתקל בדברי תתור"ספות והראשונים, שלא חירצו את קושייתם בסברא זו, הוא רואה בזה טתירה לאותה סברא ותריחו מסיק מתוך כך מסקנה שלילית. מחברנו נוהג ללכת בדרך הראשונה. תכופות אנו מוצאים בספרו, שמתוך חידושו הוא בא ליישב קושיות התוספות ואינו

חושש לכך, שהם לא תירצו כך, דבר המראה על אומץ־רוחו. ואולי דווקא תקיפות זו היא שהביאתו להיות מיר־א־הוראה כשמגיע הדבר לידי מס־קנות מעשיות... מבין התשובות המעשיות נציין דבר, שיש לו ערך אקטואלי. אגב דיונו של המחבר בענין חיוב נשים בקריאת מגי"לה הוא בא לידי מסקנה: א) מצות יישוב ארץ־ישראל נוהגת בנשים כב־אנשים; ב) אין מצוה זו של יישוב ארץ־ישראל מתקיימת בישיבה בלבד, אלא בקנין קרקע בארץ ישראל, ו"כמפורש בקרא ויִרְשְׁתֶּם אותה וישבתם בה, שצ"ר יך ירושה וישיבה, ובחדא מינייהו אין המצוה מתקיימת" (חלק א', סימן כ"ב). שני פרטים חשובים, שכדאי להם, שלא יבלעו דרך־אגב באיזה ענין אחר ושיצאו מכלל הלכה לכלל מעשה בפור על מהצד השני...

סגנונו של המחבר — סגנון רבני ריגיל, אבל שוטף וברור. אין הוא חס על טרחתו להטעים את דבריו בעתרת מלים. "סוד הצמצום" איננו רואים בלאון הרצאתו, אבל אריכות הטכרות אינה מכבידה ואינה מעייפת. אלא, אדרבה, מקילה על המעיין לרדת לתוך עומק הענין.

למה נקרא שמו "מרחשת" ז' ארכעה טעמים נותן המחבר לשם זה בהקדמ"תו, שלושה מהם — אישיים (עם גימט"ריאות, כנהוג), שאין לנו ענין בהם, ואחד — ענייני: "עלישם שמעשיה עמוקים" ("מנחות"). אף בדרך־השער אומר המחבר: "דברים טובים... בעניינים עמוקים".

ואמנם: מבחינה זו הספר מצדיק את השם. באמת: "דברים טובים בעניינים עמוקים".